

Zor Zamanlarda Söz Ahlakı

Prof. Dr. Mehmet Görmez
İslâm Düşünce Enstitüsü Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Görmez
İslâm Düşünce Enstitüsü Başkanı

Zor Zamanlarda Söz Ahlakı
15 Mayıs 2020 | İDE | Ankara

1

Zor Zamanlarda Söz Ahlakı

*Bismillahirrahmanirrahim.
Elhamdü li'llâh.
Ve's-salâtu ve's-selâmu alâ Resûlillâh.*

Değerli Kardeşlerim,

Öncelikle hepinizi saygıyla selamlıyorum. Bugün bu altıncı dersimizde *zor zamanlarda söz ahlakı* üzerinde durmak istiyorum. Bildiğiniz gibi iki aydır bütün insanlığın hayatını altüst eden, hepimizi evlerimize mahkûm eden, binlerce insanın ölümüne, yüz binlerce insanın hastalığına sebep olan bir salgın hastalığı Rabbimizin izniyle yavaş yavaş geride bırakacağımıza dair ümitlerimiz yeşermeye başladı. İlk defa evlerimizde karantina altında geçirdiğimiz camiden, cumadan, teravihten mahrum kaldığımız bir Ramazan yaşadık ve Ramazan'ın sonuna yaklaşıyoruz.

Şüphesiz bu süreç bütün insanlığa, hepimize çok şey öğretti. Çok büyük dersler ve ibretler var. Ortak evimiz ve yurdumuz olan tabiata ne kadar hoyrat davrandığımızı hep birlikte gördük. İnsanın değerini, sağlığın ne kadar önemli olduğunu, aldığımız bir nefesin bile ne kadar değerli olduğunu bu süreçte çok iyi öğrendik. Dünyayı insanlarla birlikte kardeşçe paylaşmanın ne büyük bir nimet olduğunu bir kez daha gördük. Hele hele özgürlüğün insan için ne büyük nimet olduğunu anladık. Müslüman olarak caminin, cemaatin, cumanın, bayramın ne muhteşem bir nimet olduğunun farkına vardık.

Ancak hâlâ bir şey var ki onu yapamadık. Dargınlıkları bir kenara bırakamadık. Bu zor süreçte dahi birbirimizi sözle yaralamaya devam ettik. Yanlış bilgilerden hareketle birbirimizi yargılamaktan maalesef vazgeçemedik. Aramızdaki kırgınlıkları gideremedik. Maalesef en büyük ayrılığı-gayrılığı söz üzerinden yaşadık. Söz üzerinden kırıp döktük birbirimizi. Kendimize siper edindiğimiz dijital kalelerimizden, sosyal medya hesaplarımızdan klavyemizin tuşlarını birbirimizin kalbine kurşun sıkarcasına kullandık. Midemize, kalbimize oruç tutturduk, ama dilimize, parmak uçlarımıza oruç tutturamadık.

İşte bütün bu sebeplerle bugünkü altıncı dersimizde *söz ahlakı* üzerinde durmak istiyorum. Kur'an'ı Kerim'in Yüce Kitabımızın söz ahlakı, söz estetiği ile ilgili bize çizdiği muhteşem bir çerçeve var. Onu böyle 10-15 dakika içerisinde sizlerle paylaşmak istiyorum.

Kıymetli Kardeşlerim,

Kur'an'da aslında söz ahlakını bize anlatan ve diğer adı da "Ahlak" olan Hucurât suresi var, Hucurât suresi.

Hucurât suresi, Sevgili Peygamberimizin huzurunda, meşhur Arap kabilesi Temimoğulları ile sahabeden bazı şair ve hatipler arasında yaşanan bir söz düellosu üzerine nazil olmuştur. Resul-i Ekrem'in o *إِنَّ مِنَ الْبَيَانَ لَسِحْرًا* / Bazı sözler ne kadar büyüleyici, (Buhârî, Nikâh, 47; Tıbb, 51; Tirmizî, Birr, 81; Ebû Dâvûd, Edeb, 96) diye hayretini ifade ettiği sahne, tam da bu sahne olmuştur. Bu sure, Hucurât suresi yani Ahlak suresi sanki söz ahlakını bize öğretmek için nazil olmuştur. Sure hem insanoğlunun aynı özden, aynı topraktan, aynı anneden, aynı babadan yaratılmış olmaktan kaynaklanan, aynı hilkatten gelen evrensel insan kardeşliğini ilan eder. Hem de iman kardeşliğini ilan eder. Birinci ayette Yüce Rabbimiz *يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا* / Ey insanlar! Biz sizi bir erkek ile bir kadından yarattık. Sizleri şubelere, kabilelere, milletlere ayırdık ki birbirinizi tanıyasınız. Birbirinizin hukukunu tanıyasınız. Birbirinizle marifet, bilgi alışverişinde bulunasınız diye. (49/Hucurât, 13) İkinci kardeşlik ise bu surede, iman kardeşliği. O *إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ* / Müminler ancak kardeşlerdir. *فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ* / Öyleyse hepinize düşen vazife müminler arasındaki bu kardeşliği ıslah etmektir, müminlerin arasını bulmaktır. (49/Hucurât, 10) ayeti de yine bu surede geçmektedir.

Fakat bu sure aynı zamanda hem birinci kardeşliği yani hilkatten kaynaklanan insan kardeşliğini hem de bizi kardeş kılan iman kardeşliğini ihlal eden en temel kurallara da işaret ettiği için bu sureye Ahlak suresi denilmiştir. Bu manada bu hukuku ihlal eden yedi büyük kötülüğü Kur'an'ın 1 Kerim peşi sıra bu surede sıralamıştır. Mesela demiştir ki;

1. *لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ* / Birbirinizle alay etmeyin. Bir topluluk başka bir toplulukla sakın alay etmesin. (49/Hucurât 11) Bir kadınlar topluluğu başka bir kadınlar topluluğunu sakın alaya almasın. Ola ki kınadığı insanlar kendisinden daha hayırlıdır.
2. *وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ* / Birbirinizi karalamayın. (49/Hucurât 11) Birbirinizi horlamayın. Birbirinizi hakir görmeyin.
3. *وَلَا تَنَابَرُوا بِالْألقَابِ* / Birbirinizi lakaplarla çağırmayın. (49/Hucurât 11) Hoşlanmayacağı isimlerle çağırmayın.
4. *اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ* / Birbirinizin aleyhine zanda bulunmayın. Suizan yapmayın. (49/Hucurât 12)
5. *وَلَا تَجَسَّسُوا* / Birbirinizin ayıbını araştırmayın. Birbirinizin casusu olmayın. (49/Hucurât 12)

6. وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا / Birbirinizin gıybetini yapmayın. (49/Hucurât 12) Ve gıybet ayetinde Yüce Rabbimiz gıybeti, ölen kardeşinizin etini kesip çiğ çiğ yemek gibi çirkin bir davranış olarak tasvir eder.
7. Ve sonra yedinci olarak da إِنَّ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا / Yoldan çıkmış birisi size bir haber getirirse onu araştırmadan kabul etmeyin. Aksi takdirde cehaletle bilmeden nice kardeşlerinizin hukukunu çiğnersiniz, buyuruyor. (49/Hucurât 6)

Değerli Kardeşlerim,

Kur'an'da söz ahlakını sadece ^Hucurât suresinde görmüyoruz. Kur'an'ın tamamında görüyoruz. Ve Kur'an'da söz ahlakını anlatan bütün ayetleri topladığımızda yedi-sekiz söz çeşidinden söz edildiğini görürüz.

1. Bunlardan birincisi *kavl-i hasen*, güzel söz. Mümin güzel söz sahibidir ve güzel konuşacaktır. وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا / İnsanlarla güzel konuşunuz. (2/Bakara, 83) Hem de bu ayeti Yüce Rabbimiz İsrailoğulları'ndan misak alırken inanç ilkeleriyle, ibadetle, ahlak ilkeleriyle beraber ifade etmiştir. وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا / İnsanlarla güzel konuşacaksınız. (2/Bakara, 83) Başka bir ayette ise kötü söz, *kavl-i sũ*, *kavl-i hasene* karşı *kavl-i sũ* / kötü söz, Allah'ın sevmediği söz olarak ifade edilmiştir. لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ / Allah çirkin sözden hoşlanmaz, uyurmuştur. (4/Nisâ, 148)
2. İkincisi *kavl-i adl*, adaletli söz. Yüce Rabbimiz وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا / Konuştuğunuz zaman adaletli konuşunuz, buyuruyor. (6/En'âm, 152) Söz söylediğiniz zaman sözünüz adil olsun. Şüphesiz sözün adaleti, dengeli oluşudur. Her türlü aşırıktan uzak oluşudur. Buna karşın, adaletli söze karşın reddedilen bir söz çeşidi var: *kavl-i zũr*. *Kavl-i zũr*, hakikat ifade etmeyen sözdür. Tezvirat amaçlı söylenen bütün sözlerin adı, *kavl-i zũr*dur. وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ / Hatta tağuttan, puttan kaçındığınız gibi zũr sözden yani tezviratlı sözlerden kaçınınız, buyuruyor Yüce Rabbimiz. (22/Hac, 30)
3. Bir başka söz çeşidi: *kavl-i sedid*. *Kavl-i sedid*, sağlam, doğru söz demektir. وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا / Sağlam konuşun. (33/Ahzâb, 70) Sözünüz hakka uygun olsun. Sözünüz doğru olsun. Sağlam, dürüst, insafli söz söylemektir *kavl-i sedid*. Başkaları hakkında bütün ima ve gizli anlamlardan, gizli anlamalardan, yersiz kuşkulardan arınmış bir şekilde konuşmaktır *kavl-i sedid*. Gerçeği abartmadan, eksiltmeden olduğu gibi aktarmaktır. Buna karşın Rabbimiz başka ayetlerde eğri-büğrü sözlerden kaçınmamızı emrediyor ve ona da *kavl-i lahn* diyor. Ve *kavl-i lahn*, nifak içerisinde olan insanların konuşmalarıdır. وَتَعْرِفْتُهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ / Sen onları eğri büğrü konuşmalarından anlarsın, buyuruyor. (47/Muhammed, 30) Bir başka söz çeşidi *kavl-i zuhruf*: başkasını sadece etkilemek için yapılan süslü püslü, cilalı konuşmalara da *kavl-i zuhruf* denmiştir. *Kavl-i zuhruf* ve *kavl-i lahn* dediğimiz eğri büğrü sözlerden ve süslü-püslü sözlerden kaçınıp özellikle *sedid* sağlam ve doğru sözlü olmayı emrediyor, Yüce Kur'an.

4. Bir başka söz çeşidi, *kavl-i leyyin*. *Kavl-i leyyin* ayeti, hassaten böyle bazen Allah'ın dininin sahibi gibi -haşa- hareket eden ve bu noktalarda aşırı düşünen insanları böyle hayrette bırakan bir ayettir aslında. Çünkü ayet, iki büyük peygamberi Hz. Musa ve Hz. Harun'u yeryüzünün en büyük zalimi olan Firavun'a gönderirken Rabbimizin verdiği bir emirdir. *فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّنَبَأٍ* / Onunla yumuşak konuşun, yumuşak söz söyleyin, buyuruyor. (20/Tâhâ, 44) Meşhur, tarihteki Haccâc-ı Zalim, bir hutbe irat eder. Hutbe irat ederken âlimlerden birisi ayağa kalkar ve çok ağır konuşur. Kendisinin ne kadar zalim olduğunu, biraz hakaret vari konuşur. Rivayet odur ki Haccâc-ı Zalim: Yav Kardeş! Ben Firavun'dan da kötü değilim. Sen de Musa'dan ve Harun'dan büyük değilsin. Allah Musa'yı ve Harun'u dahi Firavun'a gönderirken *فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لِّنَبَأٍ* (20/Tâhâ, 44) dedi. Dolayısıyla yumuşak söz, burada önemli bir ifade.
5. Beşincisi *kavl-i kerim*. *Kavl-i kerim*, gönül alıcı söz demektir. Saygılı söz demektir. Cömert ifadeler demektir. *Kavl-i kerim* evlatların anne babalarıyla konuşurken takınacakları üsluba dairedir. *وَقُلْ لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا* / Annenizle babanızla konuşurken *kavl-i kerim* sahibi olun. Gönül alıcı konuşun. Saygılı sözler kullanın. (17/İsrâ, 23) *فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا* (17/İsrâ, 23) dedikten sonra "Öf!" bile demeyin. Onları azarlamayın dedikten sonra Yüce Rabbimiz.
6. Altıncı söz çeşidi Kur'an'da *kavl-i maruf*. *Kavl-i maruf*, bilgiye dayalı, olumlu, faydalı, onarıcı, makbul, yerinde olan sözün adıdır. *وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا* / Onlarla maruf konuşunuz, buyuruyor Yüce Rabbimiz. (4/Nisâ, 5) Buna karşın başka ayetlerde de maruf söze karşı münker söz. Çirkin, kötü söz için münker kavil kullanılıyor. O da hakikat terazisinde hiçbir değeri olmayan kötü söz demektir. Ve özellikle yine nifak içerisinde olanların sözü olarak ifade edilir. Ama burada bir hususa işaret etmek isterim. *Kavl-i maruf* özellikle aile hukukunda eşlerin, hanımefendi eşlere karşı kullanacaklar dilin adıdır. Ve kaçınacakları dil de münker sözdür. Çünkü bu ayetler kadın aleyhtarı Cahiliye telakkilerini reddetmek için bize yol gösteren ayetlerde bu sözler ifade edilmiştir.
7. Yedinci söz çeşidi *kavl-i meysur*. *Kavl-i meysur*, kolaylaştırıcı söz, rahatlatıcı söz demektir. Bilhassa *kavl-i meysur*, zengin, servet sahibi varlıklı insanların fakir insanlarla, kendisinden borç alan insanlarla yapacağı konuşmanın adıdır. Onlar böyle bir talepte bulduklarında onlara kolaylaştırıcı söz söyleyecekler. Onları zorlamayacaklar. *قُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا* / Hiç değilse kendilerine rahatlatıcı bir söz söyle, buyurulmuştur. (17/İsrâ, 28) Ben, hassaten bu ayet Bakar suresinde Yüce Rabbimiz: Ey iman edenler! Sadakalarınızı fakir kullarımın başına kakarak, eziyet ederek iptal etmeyin, (2/Bakara, 264) dedikten sonra Rabbimiz *kavl-i marufu* burada da kullanmıştır, *kavl-i meysurla* beraber. Demişti ki *قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِنْ صَدَقَةٍ يَتْبَعُهَا أَدْوَى* / Maruf, gönül alıcı bir sözünüz eziyet ederek ve başa kakarak fakir kuluma yapacağınız milyonlarca yardımdan daha hayırlıdır, buyurulmuştur. (2/Bakara, 263)
8. Bütün bunlarla birlikte, belki sekizinci söz çeşidi olarak Kur'an-ı Kerim'de, *kavl-i tayyib*: hoş söz. Kelime-i tayyibe. Her ne kadar kelime-i tevhid için kullanılsa da ayetin ifadesi çok umumdur. Yüce Rabbimiz bu ayette de güzel sözü kökü yerde sabit, dalları semaya yükselmiş, meyvesi daima yenen bir ağaca benzetir. *مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا* (14/İbrâhîm, 24-25) *فِي السَّمَاءِ (٢٤) . نُؤْتِي أَكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا* Amam kötü sözün de örneği hiçbir meyvesi olmayan, bir faydası, yaprağı, kokusu bile olmayan, kökü köksüz, toprağın

üzerinde kalmış kötü bir ağaca benzetir. وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ / Onun hiçbir kararı, hiçbir kökü yoktur. (14/İbrâhîm, 26)

Çok Kıymetli Kardeşlerim,

Tam bu noktada bilhassa insanları dinin rahmetine davet eden, Allah'ın dinini insanlara tebliğ eden, kendisini mürşit gibi gören, kendisin hoca gören kardeşlerimizle ilgili şahsımı başa alarak önemli bir hususa işaret etmek istiyorum. Bilhassa vazifesi emr-i bi'l-maruf olan insanlar, dini insanlara, genç nesillere anlatma konumunda olan insanlar, en güzel dili kullanacaklar, en güzel üslubu takınacaklar, en güzel sözü, en adil sözü, en yumuşak sözü, kavli-leyyin, kavli-adl, kavli-sedid, en saygılı sözü, kerim söz, en gönül alıcı sözü, en bilgiye dayalı sözü, maruf sözü, en makbul söz, en kolaylaştırıcı meysur, en rahatlatıcı sözü kullanmak bizim vazifemizdir. Biz sadece insanları hikmet ve güzel öğütle davet etmek zorundayız. Yüce Rabbimiz ne füzeli buyuruyor: وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ / İnsanları Allah'a davet edenden daha güzel sözlü kim olabilir? (41/Fussilet, 33) Kardeşlerim! İrşat, davet, tebliğ öfke ile olmaz. İnsanlara bağırıp çağırarak olmaz. İnsanları hor hakir görerek olmaz. Başka bir açıdan reklam ve propaganda dili, irşadın dili olamaz. İrşadın dili rahmet dilidir, merhamet dilidir, sevgi dilidir.

Bugün hiçbir İslam bilgini, hiçbir hocamız medyanın, sosyal medyanın çatışmacı dili üzerinden asla konuşamaz. Sosyal medyanın çatışmacı dili ile insanlar Allah'ın dinine nasıl davet edilir? Kardeşlerim! Emr-i bi'l-ma'rûfun dili sadece maruf olur. Emr-i bi'l-ma'rûf, münker bir dille *kavl-i münker* ile olmaz. *Kavl-i leyyin* sahibi olmak zorundadır, Allah'ın dinini anlatan herkes.

Bizler toprağa dahi yumuşak basmakla emrolunmuşuz. وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا (17/İbrâhîm, 37) Aynı şekilde insanların kalbine de doğru ve güzel sözle dokunmak zorundayız. Yumuşak yürümek, yumuşak konuşmak bir nakisa değil, bir kötülük değil; vakardır, tevazudur. Kibir alçaltır, tevazu yüceltir. Mümin alçakgönüllülük kanatlarını herkese açmak zorundadır. Rabbimizin ifadesidir bu, Resul'üne.

Kıymetli Kardeşlerim,

Kur'an-ı Kerim'de bu kadar anlatılan söz sadece insanın sıradan davranışının değil, aslında kişiliğinin ifadesidir. Bu sebeple Türkçemizde ne güzel denmiştir: üslûb-u beyan aynıdır insan. Çünkü sözün öncesinde niyet vardır. Niyet amellerin çekirdeğidir. Sözün öncesinde irade vardır. Sözün öncesinde bir düşünce vardır. Sonrasında ise iş vardır, amel vardır, davranış vardır. Söz hem niyetlerin hem de amellerin ifade ve tercümanıdır. Allah Resulü إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ buyuruyor. / Ameller ancak niyetlere göre değer kazanır. (Buhârî, Bed'ü'l-Vahy, 1) Aslında burada şunu da unutmamak lazım. Sözün kendisi de başlı başına bir ameldir. Sözle estetiği yakalayamayan insanın davranışlarında da ahlak ve estetik aramak beyhudedir. Allah'ın öğrettiği kelimeleri/isimleri yine onun öğrettiği beyan ile çünkü وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ / Adem'e bütün esmayı öğretti. (2/Bakara, 31) ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٣﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ﴿٢﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿١﴾ الرَّحْمَنُ / Beyanı o öğretti. (55/Rahmân, 1-5) İnsanı esmanın tecelligâhı kılacak kıvama getirmek gerekiyor. Güzel söz, güzel davranışın eseridir. Az önce okuduğum ayetin devamında o var: وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ / Sağlam, doğru konuşun ki amelleriniz salih olsun. (33/Ahzâb, 70-71) Bunlar birbirine bağlıdır. Güzel konuşun,

amelleriniz salih olsun. Amelleriniz güzel olsun ki sözünüz sağlam olsun. Amel defterlerine bu sebeple yazılanlar sadece elimizin ve ayağımızın yaptığı işler değil, dilimizin yaptığı iş de bir ameldir. Şimdi artık klavyenin başında parmaklarımızın yaptığı iş de bir ameldir. Ağızdan çıkan her söz hakikat terazisinde mutlaka tartılacaktır ve ilahî kayıt altına alınıyor. Nitekim Rabbimiz öyle buyuruyor: مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ / İnsanın dilinden dökülen her lafız her kelime her söz, Allah'ın gözetici melekleri tarafından kayıt altına alınır. Ve sonra o kayıt altına alınanlar amel olarak da amel defterine kaydedilir. (50/Kâf, 18)

Kıymetli Kardeşlerim,

Sözlerimi şu ifadelerle bitirmek istiyorum. Bizler bu topraklarda yaşayan insanlar olarak aynı toprağın aynı suyun çocuklarıyız. Aynı inancın evlatlarıyız. Aynı Kitab'ın müminleriyiz. Aynı Peygamber'in ümmetiyiz. Aynı milletin aynı tarihin çocuklarıyız. Ve aynı zamanda tarihin omuzlarımıza yüklediği bir sorumlulukla hâlâ nice mazlum milletin de umuduyuz.

Öyleyse artık, bütün kutuplaşmaları bir tarafa bırakarak sözün ahlakını yücelterek yeni bir hayata başlayalım, derim. Böylesi bir musibeti pek çok hususta olduğu gibi bu hususta da bir rahmete dönüştürelim. Demiştim ki gelin, hüznü sevince dönüştürelim, mahrumiyeti rahmete dönüştürelim, muhasarayı muhasebeye dönüştürelim.

Hepinizi tekrar saygıyla selamlıyorum.

Allah'a emanet olunuz.

Şimdiden Kadir Geceniz mübarek olsun. Kadriniz yüce olsun.

Allah'ın hıfz-u emanında olun efendim.

